

فصلنامه علمی-پژوهشی آیین حکمت

سال نهم، بهار ۱۳۹۶، شماره مسلسل ۳۱

فلسفه انتظار فرج با تأکید بر افضل اعمال بودن آن

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۳/۲

تاریخ تأیید: ۱۳۹۶/۳/۲۰

سیدعلی موسوی *

یکی از آموزه‌های مهم ادیان، به‌ویژه دین اسلام، مسئله منجی و انتظار فرج آن می‌باشد. این مسئله در تفکر شیعی «افضل الاعمال» نام گرفته است. سر این نامگذاری این است که بدانیم این انتظار صرفاً لقلقه زبانی نیست و در بستری خاص تحقق می‌یابد، که مطابق روایات، اوج اعتقادات و اعمال صالح است، با این بیان: به لحاظ اعتقادی کسانی می‌توانند منتظر فرج باشند که به لحاظ ادراکی از همه مردم زمان‌های قبل بالاتر باشند، به گونه‌ای که با وجود اینکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله را ندیده‌اند، «أعظم الناس یقیناً» لقب گرفته‌اند، و در اعمال صالح نیز از هیچ چیز فروگذار نکرده‌اند. در چنین بستری است که منتظر حقیقی پیدا می‌شود و انتظار فرج رخ می‌دهد. لذا، می‌توان انتظار فرج و سر اینکه افضل اعمال است را عصاره همه اعتقادات و اعمال دانست.

در این مقاله، سعی می‌شود مسئله انتظار فرج و فلسفه آن تبیین گردد. در این ارتباط، ابتدا، ویژگی‌های منتظران و، سپس، آثار و برکاتی که برای منتظران در آیات و روایات آمده بیان می‌شود. آنگاه، در پرتو آنچه که در ارتباط با وظایف منتظران و ویژگی‌های آنان در روایات آمده، پاسخ اینکه چرا انتظار فرج افضل اعمال است مشخص خواهد شد.

* استادیار دانشگاه مراغه.

واژگان کلیدی: امام زمان علیه السلام، انتظار فرج، منتظر، غیبت، افضل الاعمال.

مقدمه

انتظار یعنی چشم به راه بودن و چشمداشت گشایش. این واژه بسته به اینکه به چه کلمه‌ای اضافه شود معنا و مفهوم خاص پیدا می‌کند، و هر چه آن کلمه از اهمیت و عمق و ارزش بیشتری برخوردار باشد، انتظار را ارزشمندتر و بااهمیت‌تر می‌نماید. (ابن فارس، بی تا، ج ۴: ۴۹۸)

انتظار ثروت، انتظار پست و مقام، انتظار فرزند، انتظار دیدار یار و انتظار دولت حق (انتظار فرج) همه انتظارند، اما هر کدام اهمیتی در حد مضاف‌الیه خود دارند و عمق این انتظار را تعیین می‌کنند و مسلم است که اوج انتظار در انتظاری است که پایدارتر و سودمندتر باشد و، در یک کلام، ارزش انتظار کشیدن را داشته باشد.

انتظار پول و مقام، فرزند و دنیا از انتظاری هستند که در دنیا به آن می‌رسیم و با اتمام عمر، هر آنچه را که برایش انتظار کشیده شده به پایان می‌رسد. اما اگر انتظار از پایداری و عمق برخوردار باشد که بعد از دنیا نیز ثمربخش باشد و تا برزخ و قیامت ثمراتش به انسان برسد، ارزشمندی و اهمیت آن قابل مقایسه با دیگر انتظارات نخواهد بود.

انتظار فرج و انتظار ظهور دولت حق آنچنان انتظار باشکوهی است که در آیات قرآن کریم، منتظران آن افتخار معیت با خداوند متعال را در این امر خواهند داشت و در روایات نیز از آن به افضل اعمال تعبیر شده است.

با نگاهی به مقالاتی که در ارتباط با انتظار فرج نوشته شده، می‌بینیم این نکته مغفول مانده که چرا این همه برای انتظار فرج ثواب و فضیلت ذکر شده، تا جایی

که برترین اعمال نامیده شده است. معمولاً، کسانی که دربارهٔ انتظار فرج مطلب نوشته‌اند، به ذکر فضایل بسنده کرده‌اند و اغلب به سؤالی که به ذهن خوانندگان متبادر می‌شود پاسخ نداده‌اند که چرا انتظار فرج مقرون به این همه ثواب و فضیلت شده است. در این مقاله، بر آنیم تا بر پاسخ‌های این سؤال متمرکز شویم که با توجه به روایات برمی‌آید.

با توجه به ویژگی‌هایی که برای انتظار ذکر شد، انتظار در چنین بستری شکل می‌گیرد و معنای خود را پیدا می‌کند. با توجه به معنای لغوی انتظار، چشم به راه بودن - به خصوص در ارتباط با کسی که چشم به راه ظهور امام زمان علیه السلام است - زمانی تحقق پیدا می‌کند که ویژگی‌های منتظر واقعی در شخص ایجاد شده باشد. به عبارت دیگر، چشم به راه بودن و انتظار فرج امام زمان علیه السلام تنها در کسانی شکل می‌گیرد که در اوج اعتقاد و یقین نسبت به آن حضرت بوده، از ثبات قدم مثال‌زدنی برخوردار باشند و، همچنین، چیزی از اعمال صالح فروگذار ننمایند تا جایی که به افتخار برادری رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نایل شوند (ر.ک. مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴).

بنابراین، انتظار صرفاً لقلقهٔ زبانی نیست و محصول اعتقادات عمیق و یقین و اعمال صالحی است که منتظر در زمان غیبت به آنها پایبند است. به عبارت دیگر، انتظار قلبه همهٔ اعتقادات و اعمال صالح، و عصارهٔ توحید و نبوت و امامت و معاد و همهٔ احکام و اخلاقیات است. این است سرّ آنکه افضل اعمال نامیده شده و منتظر را در خیمهٔ امام زمان علیه السلام قرار می‌دهد. (صدوق، ج ۲: ۳۱۰)

۱. اوصاف و ویژگی‌های منتظران

منتظران واقعی، بر اساس آموزه‌های دینی، دارای اوصاف و ویژگی‌هایی‌اند که در ادامه به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره خواهد شد.

۱-۱. ثبات قدم و اعتقاد راسخ

از ویژگی‌های منتظران واقعی ویژگی ثبات قدم آنان بر ولایت است. منتظران حقیقی در زمان غیبت به لحاظ اعتقادی و عملی به ویژگی‌های ممتازی در روایات توصیف شده‌اند، به گونه‌ای که آنان در اوج اعتقادات دینی قرار داشته و ثبات قدم آنها بر ولایت و اهل بیت علیهم‌السلام مثال‌زدنی است. در روایتی، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم به حضرت علی علیه‌السلام درباره اعتقادات منتظران واقعی می‌فرماید:

يَا عَلِيُّ وَ اعْلَمْ أَنَّ اعْظَمَ النَّاسِ يَقِينًا قَوْمٌ يَكُونُونَ فِي آخِرِ الزَّمَانِ لَمْ يَلْحَقُوا
النَّبِيَّ وَ حُجِبَ عَنْهُمْ الْحُجَّةُ فَأَمَّنُوا بِسَوَادٍ فِي بَيَاضٍ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۵)

یا علی! بدان باعظمت‌ترین انسان‌ها به لحاظ یقین کسانی هستند که در
آخرالزمان می‌آیند که پیامبری ندیده‌اند و حجت از آنها غایب است. آنان به
سیاهی‌های روی سفیدی (نوشته‌های قرآن و حدیث) ایمان می‌آورند.

در این حدیث شریف، منتظران زمان غیبت در اوج یقین در مقایسه با همه انسان‌ها قرار دارند. این در حالی است که پیامبر را ندیده‌اند و امام‌شان نیز در پس پرده غیبت به سر می‌برد، و تنها چیزی که در اختیارشان است احادیثی است که از حجج الهی به جا مانده است. اینان حتی به لحاظ اعتقادی از کسانی که پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم را دیده‌اند و معجزات آن حضرت را از نزدیک مشاهده کرده‌اند جلوترند و یقین‌شان نیز بیشتر است و این امر از اوج فهم و معرفت آنها حکایت می‌کند که آنان را به لحاظ اعتقادی تا چنین سطحی از یقین بالا برده است.

۲-۱. برتری در ایمان

دومین ویژگی منتظران واقعی برتری آنان در ایمان است. در حدیثی دیگر، پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم منتظران در زمان غیبت را برادران خود نامیده و آرزوی دیدار آنان را کرده است، عنوانی که بسیار حایز اهمیت است و موجب شد که اصحاب

آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به این عنوان غبطه بخورند و بگویند: «یا رسول الله! مگر ما برادر شما نیستیم.» و حضرت بفرماید: «شما اصحاب من هستید ولی برادرانم کسانی اند که در آخر الزمان در حالی که مرا ندیده‌اند به من ایمان آورده‌اند.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴؛ صفار، ۱۴۰۴، ج ۱: ۱۴)

در این فرمایش پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، برتری ایمانی منتظران بر اصحاب خود آن حضرت کاملاً مشهود است.

۳-۱. نقش هدایتگری منتظران

مطلب دیگر ثبات قدم منتظران در اعتقاداتشان، به خصوص به ولایت اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام در زمان غیبت می‌باشد. این امر به حدی دشوار است که به بالا رفتن از درخت پر از تیغ در شب تاریک و یا آتش در دست گرفتن تشبیه شده است:

لَأَحَدُهُمْ أَشَدُّ بَقِيَّةً عَلَى دِينِهِ مِنْ خَرَطِ الْقَتَادِ فِي اللَّيْلَةِ الظُّلْمَاءِ أَوْ كَالْقَابِضِ عَلَى جَمْرِ الْغَضَا أَوْلَيْكَ مَصَابِيحُ الدُّجَى يُنْجِيهِمُ اللَّهُ مِنْ كُلِّ فِتْنَةٍ غَيْرَاءٍ مُظْلِمَةٍ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۴)

در این حدیث شریف به یکی دیگر از ویژگی‌های منتظران اشاره شده است که آنان چراغ‌های هدایت در ظلمات و تاریکی‌اند. به عبارت دیگر، آنان همچون مشعلی فروزان در زمان غیبت‌اند که باعث هدایت دیگران می‌شوند. در برخی روایات، منتظران امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام در عصر غیبت مصداق متقین معرفی شده‌اند. در حدیثی از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام در تفسیر آیه «هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ» (بقره: ۳) آمده است: «مَنْ أَقْرَبَ بِقِيَامِ الْقَائِمِ أَنَّهُ حَقٌّ» (ابن بابویه، ۱۳۹۵، ج ۲: ۳۴۰). در این روایت، امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام متقین را - که از هدایت خاص قرآن برخوردارند و اولین ویژگی‌شان ایمان به غیب است - اقرارکنندگان به قیام امام زمان عَلَيْهِ السَّلَام و حقانیت آن دانسته است.

۴-۱. دارای عقل و فهم و معرفت

از جمله مهم‌ترین ویژگی‌های منتظران امام زمان علیه السلام، اختصاص آنها به عقل و فهم و معرفت ویژه است که خداوند متعال به آنها عطا کرده و با این ویژگی، امام سجاد علیه السلام آنان را برترین افراد تمام زمان‌ها لقب داده است:

تَمَتُّدُ الْغَيْبَةِ بِرَسُولِي اللَّهُ الثَّانِي عَشَرَ مِنْ أَوْصِيَاءِ رَسُولِ اللَّهِ وَالْإِيْمَةِ بَعْدَهُ يَا أَبَا خَالِدٍ إِنَّ أَهْلَ زَمَانِ غَيْبَتِهِ الْقَائِلُونَ بِإِمَامَتِهِ الْمُنتَظِرُونَ لظُهُورِهِ أَفْضَلُ أَهْلِ كُلِّ زَمَانٍ لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى ذَكَرَهُ أَعْطَاهُمْ مِنَ الْعُقُولِ وَالْأَفْهَامِ وَالْمَعْرِفَةِ مَا صَارَتْ بِهِ الْغَيْبَةُ عِنْدَهُمْ بِمَنْزِلَةِ الْمَشَاهِدَةِ وَجَعَلَهُمْ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِينَ بَيْنَ يَدَيِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ بِالسَّيْفِ أَوْلِيكَ الْمُخْلِصُونَ حَقًّا شَيْعَتُنَا صِدْقًا وَالدُّعَاةُ إِلَى دِينِ اللَّهِ سِرًّا وَجَهْرًا. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۲)

در این روایت، منتظران امام زمان علیه السلام به ویژگی‌های منحصر به فردی توصیف شده‌اند که به ترتیب می‌توان این‌گونه از آنها نام برد: آنان بافضیلت‌ترین اهل هر زمان‌اند، به عقل و فهم و معرفت از جانب خداوند متعال اختصاص یافته‌اند، به گونه‌ای که غیبت برای آنان همانند مشاهده است، مانند مجاهدینی که پیشاپیش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با شمشیر در حال مجاهدت‌اند، آنان اهل اخلاص واقعی، شیعیان صادق و دعوت‌کنندگان به سوی دین خدا در آشکار و نهان‌اند. با چنین ویژگی‌هایی است که انتظار در آن معنای واقعی خود را پیدا می‌کند. لذا، در صف انتظار فرج آن حضرت قرار گرفتن خود توفیقی است عظیم و گشایشی است عظیم‌تر. به خاطر همین، در پایان حدیث، امام سجاد علیه السلام فرمود: «إِتِّظَارُ الْفَرَجِ مِنْ أَعْظَمِ الْفَرَجِ» (همان) یعنی خود انتظار فرج از بزرگ‌ترین گشایش‌هاست که انسان باید تلاش کند آن را به دست آورد.

۲. آثار و نتایج (ثواب) انتظار برای منتظران

یکی از مباحث مهم در فلسفه انتظار مسئله آثار و نتایجی است که برای منتظران مطرح است. انتظار فرج نتایج و برکات دنیوی و اخروی فراوانی برای منتظران خواهد داشت. بخشی دیگر از روایات انتظار فرج به ثواب منتظران پرداخته است که با توجه به آنها حقیقت انتظار و عظمت و بزرگی منتظران شناخته می‌شود.

۱-۲. انتظار فرج به مثابه محبوب‌ترین اعمال

در روایتی، حضرت علی علیه السلام انتظار فرج را محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند متعال دانسته است: «إِنْتَظِرُوا الْفَرَجَ وَ لَا تَيَأْسُوا مِنْ رُوحِي اللَّهِ فَإِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ إِنْتَظَارُ الْفَرَجِ؛ منتظر فرج باشید و از روح الله ناامید نشوید که همانا محبوب‌ترین اعمال در نزد خداوند عز و جل انتظار فرج است.» (ابن بابویه،

۱۳۶۲، ج ۲: ۶۱۶؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۲۳)

۲-۲. مساوی با اجر هزار شهید

در روایتی از امام سجاد علیه السلام، اجر منتظران واقعی با هزار شهید همانند شهدای بدر و احد مقایسه شده است:

مَنْ ثَبَّتَ عَلِيَّ وَ لَا يَتَّبِعُنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا أُعْطَاهُ اللَّهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ مِثْلُ شَهِيدٍ بِدْرِ
وَأُحُدٍ (اربلی، ۱۳۸۱، ج ۲: ۵۲۲؛ شبّر، ۱۴۲۴: ۲۹۰)

کسی که بر ولایت ما در زمان غیبت امام زمان علیه السلام ثابت قدم باشد، خداوند اجر و ثواب هزار شهید - آنهم مانند شهدای بدر و احد - به آنان عطا خواهد کرد.

۳-۲. معیت منتظران با پیامبر صلی الله علیه و آله و امام زمان علیه السلام

در ثواب منتظران، آنان همانند کسانی که در خیمه امام زمان علیه السلام به سر می‌برند توصیف شده‌اند:

قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ علیه السلام مَا تَقُولُ فِيمَنْ مَاتَ عَلَى هَذَا الْأَمْرِ مُنْتَظِرًا لَه قَالَ هُوَ

بِمَنْزِلَةٍ مِّنْ كَانَ مَعَ الْقَائِمِ فِي فَسْطَاطِهِ ثُمَّ قَالَ هُوَ كَمَنْ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ .
(حرّ عاملی، ۱۴۲۲، ج ۵: ۱۳۹)

به امام صادق علیه السلام عرض کردم: «در ارتباط با کسی که بر این امر از دنیا برود و منتظر امر شما باشد، چه می‌فرمایید؟» آن حضرت فرمود: «او همانند کسی است که زیر خیمه امام زمان علیه السلام باشد.» سپس، آن حضرت مکشی نموده و فرمود: «او همانند کسی است که با پیامبر صلی الله علیه و آله باشد.»

همان‌طوری که مشخص است، این حدیث از عظمت و بزرگی منتظران حکایت می‌کند به گونه‌ای که آنان را در زیر خیمه امام زمان علیه السلام جای می‌دهد یا، بالاتر، آنان را با توفیق معیت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله توصیف می‌کند. این همه از اوج ترقی روحی منتظران واقعی امام زمان علیه السلام حکایت دارد؛ چه ثواب و توفیقی بالاتر از اینکه انسان در خیمه امام زمان علیه السلام قرار گیرد.

۲-۴. برترین اعمال بودن انتظار

در حدیث دیگر، که به شکل‌های گوناگون در لسان معصومین علیهم السلام تکرار شده، انتظار فرج برترین اعمال نامیده شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي إِنْتِظَارُ الْفَرَجِ مِنَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ». (ابن بابویه، ۱۳۹۵، ج ۲: ۶۴۴)

با توجه به آنچه تاکنون بیان شد، سرّ این مطلب تا حدودی آشکار است.

سرّ مطلب این است که مهدی باوران عصر غیبت، در شب دیجور و در سختی‌ها، ایمان گرانسنگ خویش را پایه‌گذاری می‌کنند و ثابت قدم می‌مانند و از برترین اعمال، با وجود سخت‌تر بودنش، بهره می‌برند، زیرا «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ أَحْمَزُهَا؛ برترین اعمال سخت‌ترین آنهاست.» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۶۷: ۱۹۱) از سوی دیگر، با انتظار فرج است که انسان می‌تواند خود را آماده فرج سازد و از یأس و ناامیدی به دور باشد و در این مسیر است که از خدا ناامید و مأیوس نمی‌گردد، چراکه محبوب‌ترین

اعمال نزد خدا انتظار فرج، و کسب آمادگی برای فرج و حکومت حضرت مهدی علیه السلام است، تا اینکه طولانی بودن غیبت و مشکلات آن دوران توان را از منتظران نرباید و آنان را در صف منتظران پابرجا بدارد. (موسوی اصفهانی، ۱۳۹۰، ج ۲: ۲۳۵-۳۲۶)

همچنین، انتظار فرج یک حالت روحی صرف نیست بلکه احوال روحی جریان یافته و شکل گرفته‌ای است که به اقدام و عمل می‌انجامد و از همین روست که آن را «أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ وَ أَحَبُّ الْأَعْمَالِ» فرموده‌اند و آن در سایه صبر و استقامت باید باشد. (ر.ک. همان؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۱۴۶)

در زمان غیبت، دشمنان تمامی نقشه‌ها و طراحی‌های شیطانی خود را به میدان می‌آورند تا رهزنی کنند و ایمان پیروان آن عزیز را نشانه روند؛ تنها کسانی می‌توانند به دام آنان گرفتار نیایند که ناامید نگشته، صبر پیشه کنند، چراکه در صورت یأس، همه چیز آنان در معرض زوال قرار می‌گیرد؛ با انتظار فرج، روحیه امید و مقاومت در آنان زنده می‌ماند و راه برای پیروزی و غلبه بر مشکلات فراهم می‌شود.

۲-۵. پادشاه شهادت به منتظران

منتظر در ثواب به کسی که در خون خودش در راه خدا بغلتد تشبیه شده است، چنان که حضرت علی علیه السلام فرمود: «الْمُنْتَظِرُ لِأَمْرِنَا كَالْمُتَشَحِّطِ بِدَمِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» (همان: ۶۴۵).

۲-۶. در جوار الهی

در حدیثی دیگر، امام رضا علیه السلام صبر و انتظار فرج را ستوده است و با توجه به آیات قرآن، به معیت خداوند با منتظران استشهاد نموده است:

مَا أَحْسَنَ الصَّبْرَ وَ انْتِظَارَ الْفَرْجِ أَمَا سَمِعْتَ قَوْلَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ وَارْتَقِبُوا
 إِنِّي مَعَكُمْ رَقِيبٌ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲:

(۱۲۹)

چه نیکوست صبر و انتظار فرج! آیا قول خداوند متعال را نشنیده‌اید که می‌فرماید: «منتظر باشید که من با شما منتظرم.» و همچنین، قول خداوند متعال که می‌فرماید: «پس، منتظر باشید که من با شما از منتظرانم.»

نیکویی انتظار فرج از آن جهت است که خداوند خود را از منتظران خوانده و اینکه با همه منتظران همراه است. لذا، چه نیکوست انتظاری که انسان خود را همراه خداوند متعال احساس کند.

همان‌طوری که در این دو بخش مشخص شد، منتظر ظهور امام زمان علیه السلام در زمان غیبت - هم به لحاظ معرفتی و هم به لحاظ عملی - برترین افراد در همه زمان‌ها است. لذا، ثواب‌هایی که بر آنها مطرح شده همه در اوج است. به عبارت دیگر، منتظر و ویژگی‌های شیعیان خالص و ثواب مؤمنان خالص را دارد و، بنابراین، وظایف سنگینی نیز دارد که در دنیا بر دوش کشد، که با توجه به روایات به برخی از آنها پرداخته می‌شود.

۳. وظایف منتظران

شاید بتوان گفت: مهم‌ترین وظیفه که منتظران را در اوج خود نگه می‌دارد احساس حضور است، بدین معنا که شخص منتظر، از طرفی، می‌داند که تمام اعمال و رفتار او در دید و منظر امام زمان علیه السلام است و، از سوی دیگر، خداوند به او از عقل و معرفت و قلم آنقدر عطا کرده که غیبت برای او به منزله مشاهده است. از این رو، در چنین شرایطی، احساس حضور در زمان غیبت به او دست می‌دهد.

در این رابطه، روایتی از حضرت امیر علیه السلام نقل می‌شود:

رمیله نامی می‌گوید: در زمان حضرت علی علیه السلام، به بیماری سختی دچار شدم. روز جمعه‌ای قدری احساس سبکی کردم و به خود گفتم: بروم پشت سر حضرت

امیرالمؤمنین علیه السلام نماز بخوانم. وقتی به مسجد رفتم، زمانی که حضرت به منبر رفت، بیماری من عود نمود. حضرت امیر علیه السلام بعد از منبر، به من فرمود: «ای رمیله! دیدم که از درد به خود می پیچیدی.» گفتم: «بلی.» و قضیه خود را تعریف کردم. حضرت فرمود: «ای رمیله! مؤمنی نیست که مریض می شود مگر آنکه ما نیز به واسطه مریضی او مریض می شویم و محزون نمی شود مگر اینکه ما نیز به حزن او محزون می شویم و دعا نمی کند مگر اینکه به دعای او آمین می گوئیم و ساکت نمی شود مگر برای او دعا می کنیم.» گفتم: «ای امیرالمؤمنین! خدا مرا فدای شما گرداند! این مطلب برای کسانی است که در اطراف شما می باشند. آیا شما کسانی را که در اطراف زمین هستند می بینید؟» حضرت فرمود: «ای رمیله! مؤمنی نه در شرق زمین و نه در غرب زمین از ما پنهان نیست.» (همان، ج ۲۶، ۱۴۰، ح ۱۱)

این حدیث شریف به احاطه آن بزرگواران نسبت به مؤمنان تصریح دارد که از همه احوال آنان از مرض، حزن، سکوت و دعای آنان در معرض دید امام هر زمان می باشد و نیز تصریح دارد که مؤمن به اینکه امام زمانش او را می بیند ایمان دارد. امام سجاد علیه السلام فرمود:

یا ابا خالد ان اهل زمان غیبته القائلون بامامته المنتظرون لظهوره افضل اهل كل زمان لان الله تعالى اعطاهم من العقول و الافهام و المعرفة ما صارت به الغیبة عندهم بمنزلة المشاهدة. (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۳۱۸)

امام در این حدیث می فرماید که منتظران ظهور و قایلان به امامت آن حضرت برترین اهل هر زمانی می باشند و دلیل آن را اختصاص یافتن عقل و فهم و معرفت ویژه از سوی خداوند متعال به آنها می داند، به گونه ای که با این سطح از تعقل و معرفت که به آنان داده می شود مسئله غیبت برای آنان مانند حالت مشاهده است.

لذا، احساس حضور از طرف منتظران نیز نسبت به حضرت مهدی علیه السلام به آنان دست می‌دهد و آنان به گونه‌ای زندگی می‌کنند که گویی امام زمان علیه السلام را می‌بینند. با چنین احساسی است که از هیچ وظیفه‌ای در قبال آن حضرت فروگذار نیستند. بنابراین، در ادامه روایت امام سجاد علیه السلام، از آنان به عنوان مجاهدان پیشاپیش رسول خدا، اهل اخلاص واقعی، و شیعیان صادق یاد شده است.

برخی وظایف منتظران عمومی و مشترک تمامی منتظران است و برخی دیگر از وظایف مختص عالمان می‌باشد. در ادامه، ابتدا وظایف عمومی و مشترک را بیان می‌کنیم و در پایان، به وظایف علما در این زمینه اشاره خواهد شد.

۳-۱. یادکردن پیوسته ی امام زمان علیه السلام

در حدیثی امام کاظم علیه السلام فرمود: «يَغِيبُ عَنِ أَبْصَارِ النَّاسِ شَخْصُهُ وَ لَا يَغِيبُ عَنْ قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ ذِكْرُهُ». (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۱: ۱۵۰) طبق این روایت، هرچند شخص آن امام غایب از دیدگان پنهان است، یاد و ذکر آن حضرت از قلوب مؤمنان هرگز فراموش نمی‌شود. به عبارتی، مؤمنان و منتظران آن حضرت پیوسته به یاد ایشان‌اند و با یاد و ذکر آن حضرت زندگی می‌کنند.

۳-۲. صبر و ثبات قدم بر ولایت ائمه علیهم السلام

از جمله وظایف مهمی که برای منتظر در زمان غیبت ذکر شده است، ثبات قدم در ولایت اهل بیت علیهم السلام است و این امر به حدی دارای اهمیت است که منتظری که ثبات قدم دارد اجر و ثوابش با هزار شهید برابری می‌کند. امام سجاد علیه السلام در این رابطه می‌فرماید:

مَنْ ثَبَّتَ عَلَىٰ وَلَايَتِنَا فِي غَيْبَةِ قَائِمِنَا أَعْطَاهُ اللَّهُ أَجْرَ أَلْفِ شَهِيدٍ مِثْلِ شَهِدَاءِ بَدْرٍ
وَأَخْدٍ. (همان، ج ۲۵: ۱۲۵)

هر کس بر ولایت ما در غیبت قائم ما ثابت قدم باشد، خداوند اجر هزار شهید

همانند شهدای بدر و احد را به او عطا می‌فرماید.

۳-۳. عمل به وظایف (ورع و اجتهاد)

امام صادق علیه السلام کسانی را یاران امام زمان علیه السلام معرفی کرده است که در کنار انتظار، به ورع و نیکویی‌های اخلاق نیز عمل می‌کنند. در این حدیث، امام صادق علیه السلام، به صراحت، به ورع و محاسن اخلاق و انتظار در کنار هم امر کرده و شرط اصحاب قائم علیه السلام بودن را عمل به این سه وظیفه دانسته است. این صحابی اگر بمیرد، اجرش مانند کسی است که با ورع و محاسن اخلاق منتظر است تا امام زمان علیه السلام را درک کرده باشد:

من سرّة آن یكون من اصحاب القائم فليتنظر و ليعمل بالورع و محاسن
الأخلاق و هو منتظر فآن مات و قام القائم بعده كان له من الأجر مثل أجر من
أدرکه فجّدوا و انتظروا هنيئاً لكم آتيا العصابة المرحومة. (نعمانی، ۱۳۹۷:
۲۰۰)

هر کس در دل دارد که از اصحاب حضرت قائم علیه السلام باشد، پس، باید در انتظار به سر برد و می‌باید به ورع و محاسن اخلاق عامل باشد، در حالی که او منتظر است. پس، اگر بمیرد و امام زمان علیه السلام بعد از او قیام کند، همانند کسی که آن حضرت را درک کرده، برای او نیز اجر و ثواب می‌باشد. پس، تلاش کنید و منتظر باشید. گوارایتان باد ای گروه مورد رحمت الهی واقع شده.

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود حضرت، در کنار انتظار، به تلاش امر می‌فرماید و از منتظر، تلاش در جهت ورع و تقوا و محاسن اخلاق را خواسته است، چراکه اصل و اساس دین اخلاق و ورع و تقوا است و منتظر با انجام این دو وظیفه دینی منتظر واقعی است.

۳-۴. انتظار فرج و عدم یاس

از دیگر وظایفی که در زمان غیبت برای منتظران بیان شده این است که در انتظار خود دچار یأس و ناامیدی نشوند و شبهات و وسوسه‌های شیطان آنان را به واسطه طول غیبت مأیوس نکند و بدانند که، هرچند این انتظار به طول بیانجامد، عاقبت، ظهور دولت حق اتفاق خواهد افتاد. حضرت علی علیه السلام امر به انتظار فرج را در کنار مأیوس نشدن چنین ذکر نموده است:

إِنْتَظِرُوا الْفَرَجَ وَلَا تَيَاسُوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ فَإِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
إِنْتَظَارُ الْفَرَجِ. (همان)

منتظر فرج باشید و از روح الله ناامید و مأیوس نگردید، که همانا محبوب‌ترین اعمال نزد خداوند عزوجل انتظار فرج است.

انتظار فرج مقرون به عدم یأس است و مأیوس نشدن در طول مدت انتظار است که شخص را لایق عنوان منتظر می‌کند؛ وظیفه سختی است که انسان، به سبب طول زمان انتظار فرج، دچار حالت یأس و حرمان نگردد. شاید سر محبوب شدن منتظر در نزد خدا همین نکته باشد که منتظر تا زمانی که به یأس دچار نشده منتظر است.

۳-۵. تمسک به آنچه به ما رسیده

در برخی روایات برای منتظران، از تمسک و پایبندی به آنچه از ائمه علیهم السلام به ایشان رسیده به عنوان وظیفه یاد شده است و فرموده‌اند در زمان غیبت به امر اولی تمسک جوید تا امر دیگر برایتان روشن گردد. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید:

فَتَمَسِكُوا بِالْأَمْرِ الْأَوَّلِ حَتَّى تَبَيِّنَ لَكُمْ الْآخِرَ. (همان: ۱۵۸)

به امر اولی تمسک کنید تا زمانی که امر دیگر برای شما آشکار شود.

- فَتَمَسَّكُوا بِمَا فِي آيَدِكُمْ حَتَّى يَتَّضِحَ لَكُمْ الْأَمْرُ. (همان: ۱۵۹)

تمسک کنید به آنچه در دستتان است تا امر برای شما واضح گردد.

- فَتَمَسَّكُوا بِالْأَمْرِ الْأَوَّلِ الَّذِي أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ. (همان: ۱۵۹)

به امر اولی که برآنید تمسک کنید تا برای شما حقیقت امر روشن شود.

علامه مجلسی پس از ذکر این دسته از روایات در بیانی این گونه توضیح داده است: مقصود از این اخبار عدم تزلزل در دین و تحیر در عمل است، یعنی این اخبار می‌خواهند بفرمایند که در اصول دین و فروع آن به آنچه به شما از ائمه دین علیهم‌السلام رسیده متمسک شوید و ترک عمل نکنید و منحرف نشوید تا امامتان ظاهر گردد.

(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۵۲: ۱۳۳)

۳-۶. دعا برای فرج

از جمله وظایف مهمی که منتظران برای زمان غیبت به آن امر شده‌اند، دعا برای فرج امام زمان علیه‌السلام است. مهم‌تر اینکه در توقیع شریفی که از ناحیه مقدسه صادر شده امر به کثرت دعا برای فرج خواسته شده است. امام زمان علیه‌السلام در این توقیع که به دست محمدبن عثمان - نایب دوم آن حضرت - رسید، پس از بیان علت غیبت و چگونگی انتفاع از آن حضرت در زمان غیبت، امر به کثرت دعا برای تعجیل فرج می‌نمایند و می‌فرماید: «وَأَكْثَرُوا الدَّعَا بِتَعْجِيلِ الْفَرَجِ فَإِنَّ ذَلِكَ فَرَجُكُمْ؛ و زیاد برای تعجیل فرج دعا کنید که قطعاً همین فرج شماست.» (طبرسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۴۷۱)

این امر آن هم از ناحیه امام زمان علیه‌السلام یکی از وظایف مهم زمان غیبت را تعیین می‌نماید که منتظر دائماً تعجیل فرج را از درگاه الهی خواهان است.

اینکه در بخش‌های قبل گفتیم یاد آن حضرت پیوسته در دل منتظران است شاید با این حدیث شریف این گونه جمع شود که منتظران دائماً در حال دعا برای فرج

و ظهور آن حضرت می‌باشند و همین کثرت دعا، طبق فرمایش امام زمان علیه السلام، خود فرج و گشایش برای آنهاست.

۳-۷. وظیفه عالمان منتظر

برای علمای دین در زمان غیبت، وظایف سنگین‌تری، علاوه بر آنچه به‌عنوان وظایف عام ذکر شد، در روایات آمده است و آنان باید مردم را به سوی امام بخوانند و بر وجود آن امام راهنمایی کنند و از دین آن حضرت دفاع نموده، ضعیفان از بندگان خدا را از تورهای شیاطین و شبهات گمراهان نجات دهند. چنین علمایی برترین‌ها در نزد خداوند متعال لقب گرفته‌اند. امام علی بن محمد علیه السلام فرموده است:

لَوْ لَا مَنْ يَبْقَى بَعْدَ غَيْبَةِ قَائِمِنَا علیه السلام مِنَ الْعُلَمَاءِ الدَّاعِينَ إِلَيْهِ وَ النَّاتِبِينَ عَنْ دِينِهِ بِحُجَجِ اللَّهِ وَ الْمُتَقِدِينَ لِضَعْفَاءِ عِبَادِ اللَّهِ مِنْ سَيِّئِ ابْلِيسَ وَ مَرْدَتِهِ وَ مِنْ فِخَاخِ النَّوَاصِبِ لَمَا بَقِيَ أَحَدٌ إِلَّا ارْتَدَّ عَنْ دِينِ اللَّهِ وَ لَكُنْتُمْ الَّذِينَ يَمْسِكُونَ أَرْزَمَةَ قُلُوبِ ضَعْفَاءِ الشَّيْعَةِ كَمَا يُمْسِكُ صَاحِبُ السَّقِينَةِ سُكَّانَهَا أَوْلَيْكَ هُمْ الْأَفْضَلُونَ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَ جَلَّ. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲: ۶)

اگر علمایی نبودند که مردم را به سوی امام زمان علیه السلام فرامی‌خوانند و بر وجود آن حضرت دلالت می‌کردند و از دین آن حضرت به واسطه حجّت‌های الهی دفاع می‌کردند و ضعیفان از بندگان خدا را از تورهای شیطان و دام‌های نواصب نجات دهند، کسی نمی‌ماند مگر از دین خدا برمی‌گشت و آنها بندگان که مهار قلوب ضعیفان شیعه را نگه می‌دارند، همانطور که ناخدای کشتی سگان کشتی را می‌گیرد. آنان برترین‌ها نزد خداوند متعال می‌باشند.

نتیجه‌گیری

در یک جمع‌بندی، می‌توان گفت: منتظر کسی است که اوصاف ذکر شده برای

منتظران را داشته باشد و وظایف زمان غیبت را نیز انجام دهد. با توجه به آنچه که ذکر شد، او به لحاظ ویژگی‌های منحصر به فرد - چه از جهت اعتقادی و چه از جهت عملی - در اوج به سر می‌برد. لذا، عنوان انتظار در چنین بستری معنا می‌یابد و واژه منتظر با این اوصاف و انجام وظایف زمان غیبت لایق شخص می‌گردد. بنابراین، با چنین اوصافی و وظایفی که برای منتظر ذکر شده، جای تعجبی ندارد که انتظار در زمان غیبت افضل اعمال نام می‌گیرد.

منتظران در اوج یقین و اعمال صالح قرار دارند؛ آنان برادران رسول خدا ﷺ لقب گرفته‌اند، مصداق متقین‌اند، برترین افراد تمام زمان‌ها نامیده شدند، خداوند آنها را از عقل و معرفت و فهم ویژه‌ای برخوردار کرده است و مهم‌تر اینکه آنان در زمان غیبت احساس حضور امام غایب را دارند و پیوسته آنان آن‌حضرت را یاد می‌کنند و هیچ‌گاه، بر اثر طول غیبت و مدت انتظار، مأیوس نمی‌شوند و در ورع و حسن خلق پیشرو می‌باشند. با چنین اوصاف و وظایف و در حالی که نه پیامبری دیده‌اند و امامشان نیز از آنها محجوب است، این انتظار اوج دینداری است و سرّ افضلیت آنان را به‌عنوان منتظر بر همگان آشکار می‌سازد و انتظار فرج را به‌عنوان برترین اعمال تبیین می‌نماید.

کتابنامه

- قرآن کریم
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۳). الخصال، قم: جامعه مدرسین.
- _____ (۱۳۹۵)، کمال الدین و تمام النعمة، تهران: اسلامیه.
- ابن فارس، احمد (بی تا). معجم مقاییس اللغة، بی نا.
- اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱). کشف الغمة فی معرفة الائمة، تبریز: بنی هاشمی.
- حرّ عاملی، محمد بن حسن (۱۴۲۲). إثبات الهداة بالنصوص و المعجزات، بیروت: اعلمی.
- شبر، عبدالله (۱۴۲۴). حق الیقین فی معرفة اصول دین، قم: انوار الهدی.
- صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴). بصائر الدرجات، قم: مکتبه آیه الله مرعشی نجفی.
- طبرسی، احمد بن علی (۱۴۰۳). الإحتجاج علی أهل اللجاج، مشهد: مرتضی.
- عمیدی، سید تامر هاشم (۱۳۸۷). در انتظار ققنوس، ترجمه علیزاده مهدی، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
- قزوینی، محمد کاظم (۱۳۸۷). امام مهدی از ولادت تا ظهور، قم: الهادی.
- مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳). بحار الأنوار، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی (۱۳۹۰). مکیال المکارم فی فوائد الدعاء القائم، قم: مسجد جمکران.
- نعمانی، محمد بن ابراهیم (۱۳۹۷). الغیبة النعمانی، تهران: صدوق.
- هاشمی شهیدی، اسد الله (۱۳۸۷). ظهور حضرت مهدی از دیدگاه اسلام، قم: مسجد جمکران.